

Vlagyimir–Szuzdal és Kijev kapcsolatai a 12–13. század fordulóján

A 12. század harmincas éveitől fokozatosan megszűnt az óorosz állam addigi viszonylagos egysége, s a helyi központok körül megindult a részfejedelemségek, fejedelemségek (óorosz terminológiával: földek) szerveződése. Kijev csak egyetlen fejedelemség központja lett, s ennek a területi egységnek a településeiért, illetve az egykori nagyfejedelmi trónért a Rurik-dinasztia több ága versengett. Ahhoz, hogy Vlagyimir–Szuzdal és Kijev viszonyát a jelzett időszak vonatkozásában be lehessen mutatni, szükség van még legalább Csernyigov, Szmolenszk, Halics és Volhínia helyzetének ismeretére is.

Alapvetően két forrásra lehet támaszkodni, ám a Lavrentyij-évkönyv a vlagyimiri (Nagyfészki) Vszevoloddal, a Kijevi Évkönyv pedig a szmolenszki–kijevi Rosztizslavicsokkal szimpatizál. Az utóbbi az Ipatyij (Ipatyjev)-évkönyvben található, és az 1198–1199. év eseményeinek ismertetésével zárul. A folytatását képező Halics–volhíniai Évkönyv viszont a téma szempontjából alig használható. Szerencsére más források – például az Első Novgorodi Évkönyv, Perejaszlavl Szuzdalszkij Évkönyve vagy a 15. században készült Moszkvai Évkönyvi Szvod – kiegészítő információkkal szolgálnak. A krónikások, kódexmásolók által ránk maradt események értelmezésénél is bonyolultabb feladat a kronológia megállapítása. E tekintetben Ny. G. Berezskov általánosan elfogadott kötetére támaszkodtunk.¹

A magyar nyelvű történeti irodalomban erről a témáról még nem készült tanulmány. A magyar történetírás képviselői által készített régebbi munkák, illetve azok egyes részletei elsősorban a magyar–óorosz kapcsolatokra koncentrálnak.² A Kijevi Évkönyv magyar vonatkozású híradásainak újabb fordítását, a korábbi nézetek, adatok ismételt áttekintését, pontosítását Font Márta 1996-ban és 2005-ben megjelent kötetei tartalmazzák.³ Sajnos a téma feldolgozásához ezeknek csak bizonyos részei használhatók, viszont Font Márta két másik, összefoglaló jellegű munkája is haszonnal forgatható.⁴ A műfaj jellegéből adódóan nem tárgyalják alaposan a címben szereplő kérdést, de megvilágítják annak hátterét.

1 Бережков, 1963.

2 Márki, 1877; Pauler, 1899; Hodinka, 1916; Deér, 1928; Rátz, 1943.

3 Font, 1996, 2005.

4 Font, 1997, 1998.

Előzmények

Vlagyimir Monomah (1113–1125) és fia, Nagy Msztyiszlav (1125–1132) nagyfejedelemsége alatt a Kijevi Ruszt még viszonylagos egység jellemezte. Ezután azonban súlyos viszályok, sőt belháborúk kezdődtek. A következő évtizedek politikai-katonai helyzetének alapvonásai az alábbiakban ragadhatók meg: már Jaropolk fejedelemségét megkeserítette a felosztás és a harc Monomah utódainak nemzetségén belül. Vlagyimir Monomah fiatalabb fiait, akik a horizontális rangidősség szabályainak megfelelően (fivér követi a fivért) arra számítottak, hogy ők lesznek a kijevi trón örökösei, feldühítette, hogy Jaropolk az unokaöccseit állította Perejaszlav élére. Eddig a hagyomány szerint a perejaszlavlai fejedelem volt a kijevi trón örököse. A belviszályt fokozta a Rurik-dinasztia másik ágához tartozó, csernyigovi Vszevolod beavatkozása. Háromoldalú harc bontakozott ki a hatalomért a csernyigovi fejedelmek, Nagy Msztyiszlav fiai és fivérei között. A belháború Dél-Rusz számára megszokott dolog lett. A hatalom az egyik családtól a másikhoz, Monomah utódainak egyik ágától a másikhoz, illetve a csernyigovi fejedelmek egyik ágától a másikhoz került.⁵

A zavaros helyzet kialakulását hiba lenne egyedül a dinasztia tagjainak torzskodására visszavezetni. Kijev hatalmának gyengülését, a helyi központok megerősödését, a régiók formálódását jórészt egyéb tényezők okozták: a dnyeperi kereskedelmi út forgalmát a kunok megjelenése károsan befolyásolta; a perifériák egyes részein megnövekedett a lakosság létszáma; a 12. századra a keleti szláv törzsi-nemzetségi arisztokráciából és egyes normann csoportokból új elit jött létre, s a Rurik-ház egy-egy ága ezzel összefogva (esetenként vele szemben állva) saját hatalmi körzetet alakított ki.⁶ Mivel a dnyeperi vízi út forgalma a Dnyeszterre helyeződött át, a halicsi fejedelmeknek valószínűleg jó bevételei adódtak a távolsági kereskedelem megadóztatásából, illetve jelentős jövedelemforrásuk lehetett a só-export is. A Dnyeper menti útvonal hanyatlása a Volga jelentőségét szintén növelte. Novgorod és a Volgai Bulgária között a kereskedők szuzdali területen haladtak át, s ugyanitt – csak a településnevek alapján is – a délnyugatról kiinduló migráció következtében megnőtt a lakosság létszáma.⁷

A gazdasági és demográfiai tényezők alapján érthető a Halicsi Fejedelemség és a Szuzdali, később Vlagyimir–szuzdali Fejedelemség 12. századi megerősödése, és az is, hogy az itteni fejedelmek igen jelentős szerepet játszottak a kijevi trónért folytatott harcban. Szmolenszk és Volhínia urai esetében inkább a nemzetségi rangsorrend érvényesítésének törekvései állhattak a háttérben. Azonban, mint látni fogjuk, miután a volhíniai fejedelem megszerezte Halicsot is, azonnal nagyobb erőt tudott mozgósítani a Kijevért folytatott közdelemben. A csernyigovi sikerek

5 Феннел, 1989. 42.

6 Font, 1997. 68.

7 A halicsi és szuzdali változásokhoz: uo. 81., 68. A kereskedelmi érdekek fontos szerepet játszottak a Szuzdali Fejedelemség Novgorodhoz és a Volgai Bulgáriához fűződő politikai és katonai viszonyában is. A szuzdali–novgorodi kapcsolatokhoz: Makai, 2011. 160–175. A szuzdali–volgai bolgár viszonyhoz: Makai, 2010. 387–402.

mögött egyrészt földrajzi tényezőt kell keresnünk. Mivel a nagy központok közül Csernyigov városa helyezkedett el legközelebb Kijevhez, bizonyos időszakokban az Olgovicsok rangidős képviselőjének gyors támadásai könnyű sikereket hoztak. Másrészt az Olgovicsok által elért eredményekhez az is hozzájárult, hogy gyakran vették igénybe a közeli sztyeppvidéken élő kunok segítségét. A 12. század évkönyvírói viszont alig figyeltek a gazdasági, demográfiai vagy társadalmi tényezőkre, ők leginkább a következményekről, a politikai és katonai küzdelmekről írtak. Ezért – ha két 12. századi óorosz fejedelemség kapcsolatát vizsgáljuk – nem kerülhetjük ki a fejedelmek egymáshoz való viszonyának ismertetését.

A Jaropolk (nagy)fejedelem halálát követő csaknem két évtizedben a Kijevi Fejedelemség⁸ életében a csernyigovi Vszevolod Olgovics (1139–1146), a volhíniai Izjaszlav Msztyiszlavics (1146–1154) és a dinasztia szuzdali ágának alapítója, Jurij (1155–1157), Vszevolod apja játszotta a főszerepet. A Dolgorukijnak (Hosszúkezűnek) elnevezett Jurij látszólag igen sikeres déli politikát folytatott, hiszen háromszor foglalta el Kijevet. Nem ennyire kedvező a kép, ha a körülményeket is mérlegeljük. Az Izjaszlavval folytatott belháború három nagyobb csatájából kettőt elvesztett. Két alkalommal rövid kijevi uralom után csúfosan kellett elmenekülnie, harmadjára pedig valószínűleg megmérgezték. Legfőbb vetélytársa olyan sikerrel verte vissza megújuló támadásait, hogy Izjaszlav halálakor Jurijnak éppúgy nem volt még kisebb uralmi körzete sem Dél-Ruszban, mint a kijevi trónért folytatott küzdelme elején.⁹

Az 1157-et követő évtizedben Vlagyimir–Szuzdal¹⁰ és Kijev viszonya összességében kiegyensúlyozott volt. Jurij Dolgorukij utóda, Andrej Bogoljubszkij kiegyezett a szmolenszki Rosztyiszlavval, a Rosztyiszlavicsok ágának alapítójával. Amíg Rosztyiszlav volt a kijevi fejedelem (1159–1167), Bogoljubszkij nem jelentette be trónigényét. Ennek nem is lett volna értelme, mivel a nemzeti rangsorrendben Rosztyiszlav előkelőbb helyet foglalt el. A volhíniai Msztyiszlav Izjaszlavics szeniori pozícióját ellenben nem ismerte el, mint ahogyan korábban apja sem volt hajlandó tudomásul venni Msztyiszlav apjának kijevi fejedelemségét. 1169-ben Andrej koalíciót szervezett, annak segítségével elűzte Msztyiszlavot, s megszerezte Kijevet. A várost fivérei segítségével próbálta irányítani, de kísérlete a kijeviek és a Rosztyiszlavicsok ellenállása miatt megbukott. 1173-ban Bogoljubszkij újabb hadjáratot szervezett Kijev és szeniori pozíciója visszaszerzéséért, azonban vereséget szenvedett a Rosztyiszlavicsoktól.¹¹

8 A Kijevi Fejedelemség ez esetben csak az egykori fővárost és körzetét, az óorosz régiók egyikét jelenti. A terület a Rurik-dinasztia ágainak közös befolyási övezete maradt. A szeniori pozíció birtokosának személye azonban nem minden esetben volt egyértelműen meghatározható, ráadásul azt számos más tényező, például a pályázó által irányított régió ereje is befolyásolta. Ezért nem meglepőek azok a gyakori konfliktusok, amelyek a kijevi trón birtoklásáért robbantak ki.

9 Jurij Dolgorukij Kijevért folytatott harcaihoz és ottani fejedelemségéhez: Makai, 1995. 76–95.

10 Andrej Bogoljubszkij északkeleten Vlagyimirt választotta székhelyül. Ez indokolja a terület részben új elnevezését.

11 Bogoljubszkij Kijevvel kapcsolatos politikájához: Makai, 1999. 7–29.

Szvjatoszlav és Rurik duumvirátusának időszaka

A korábbi viharos évtizedek után,¹² 1176 és 1194 között viszonylagos nyugalom jellemezte a Kijevi Fejedelemséget. A kijevi trónon Szvjatoszlav Vszevolodovics (Vszevolodyics) ült, míg az egykori óoroszlav főváros körüli településeket jórészt Rurik Rosztizslavics irányította,¹³ vagyis a csernyigovi és a szmolenszki ág képviselői kompromisszumot kötöttek. Ezt a berendezkedést – amelyre korábban is volt precedens¹⁴ – a történészek egy része a latin nyelvből kölcsönzött szóval duumvirátusnak nevezte el.¹⁵ A történelemtudományban született olyan értékelés, amely a duumvirek tulajdonságait elítéli, az általuk elért eredményeket azonban elismeri. Eszerint Rurik, különösen pedig Szvjatoszlav nem tartozott a Rurikovicsek nemzetiségének magas szintű erkölcsi értékekkel megáldott tagjai közé. Mindketten több alkalommal szegtek meg „kereszt megcsókolásával” megerősített megállapodást; más fejedelmekhez hasonlóan intrikáltak és konfliktusokat robbantottak ki; elárulták barátaikat és személyes céljaik elérése érdekében ellenségeikkel barátkoztak; végezetül nem riadtak vissza attól, hogy kunokat hívjanak be szülőföldjükre. Mindemmel, miután a duumvirátus létrejött, mindkét fejedelem felül tudott emelkedni szűk klánérdekein, személyes ambícióin és más Rurikovicsek földjére támasztott igényein. Eredményeket értek el a nomádokkal folytatott harcban, helyre tudták állítani és meg tudták őrizni Rusz politikai erőinek egyensúlyát, engedelmességre tudták kényszeríteni a többi délorosz fejedelmet, és meg tudták akadályozni a Kijevért vívott testvérgyilkos háborút.¹⁶

A duumvirátus tehát az Olgovicsek és Rosztizslavicsok kiegyezésével jött létre, de fennmaradásához a volhíniai, halicsi és vlagyimir–szuzdali változások is hozzájárultak. Az 1170-es évek közepétől számított két évtizedben a volhíniai fejedelmek nem támasztottak igényt a kijevi trónra vagy a Kijevi Fejedelemség valamely kisebb központjára. Közülük Roman Msztyizslavics 1188-ban Halics

12 30 év alatt (1146–1176) a kijevi trónon 28 fejedelem ült. Közülük egyesek természetes úton haltak meg, másokat megölték, megmérgezték, vagy egy hónappal, 8 nappal, sőt néhány órával fejedelemmé válásuk után kiűzték Kijevből. Рыбаков, 1971. 160.

13 Rosztizslav Msztyizslavics kijevi fejedelem (1159–1167) fiainak, egyik fivérének és unokaöccsének településeket, erődöket adott a Kijevi Fejedelemség területén. ПСРЛ. Т. II. 519., 521. Ettől kezdve délen a Rosztizslavicsokkal számolni kellett. 1167-ben Msztyizslav Izjaszlavics csak úgy tudta elfoglalni a trónt, hogy előtte Rurik és Dávid Rosztizslavicssal megegyezett a központok elosztásáról (uo. 534.). A Kijevi Évkönyvből kiderül, hogy 1169-ben, az Andrej Bogoljubszkij által indított támadás előtt Rurik Vrucsij, Dávid pedig Visgorod élén állt (uo. 543.). A Rosztizslavicsok 1171 és 1176 között az eseményeknek már főszereplői voltak (uo. 566–580., 599–600., 603–605.). A Kijevi Évkönyv konkrétan csak 1181-re teszi Rurik társuralkodásának kezdetét (uo. 624.), de ennek az az oka, hogy egy kisebb belviszály után a felek ekkor kötöttek szerződést a duumvirátusról.

14 1151-ben Izjaszlav Msztyizslavics és nagybátyja, Vjacseszlav Vlagyimirovics együtt lett kijevi fejedelem, azonban az utóbbi csak névleges szerepet játszott. Izjaszlav halála után, 1154-ben Vjacseszlav és másik unokaöccse, Rosztizslav Msztyizslavics részvételével jött létre duumvirátus. ПСРЛ. Т. II. 418–420., 470–472.

15 Артеменко, 1982. 142.; Рыбаков, 1982. 492.; Феннел, 1989. 42.; Горский, 1996. 13.; Котляр, 1998. 434–435.; Font, 1998. 61–63.

16 Котляр, 1998. 434–435.

megszerzésével próbálkozott, egyelőre sikertelenül.¹⁷ A Halicsi Fejedelemség helyzetét külső támadások és belviszályok jellemezték. Vlagyimir–Szuzdalban Andrej Bogoljubszkij meggyilkolása után¹⁸ trónviszály dúlt.¹⁹ Ebből Vszevolod Jurjevics került ki győztesen, de hosszú évekig lekötötte erőit a hatalom megszerzéséért, megtartásáért, illetve a szomszédok feletti befolyás biztosításáért folytatott küzdelem.

A csernyigovi–kijevi Szvjatoszlav Vszevolodovics és a vlagyimiri Vszevolod Jurjevics kapcsolatai elég változatosan alakultak. A vlagyimir–szuzdali trónharcok alatt, 1175-ben Szvjatoszlav csernyigovi segédcsapatot bocsátott a hataloméért küzdő Jurjevicsnek rendelkezésére.²⁰ Vszevolod akkor még csak másodhegedűs volt bátyja, Mihalko mögött. 1180-ban Szvjatoszlav – már kijevi fejedelemként – az egyik fiát küldte Kolomnához a vlagyimiriakkal szembe került rjazanyi fejedelmek támogatására. Vszevolod azonban magához rendelte Glebet, megbilincselte, Vlagyimirba küldte, s ott őrizet alá helyezette. Gleb druzsináját is fogságba vetette. Szvjatoszlav bosszút akart állni a fiát ért sérelemért, de a Rosztyiszlavicsok által jelentett veszély miatt ezt csak némi késéssel tehette meg, sőt jobbnak látta ideiglenesen Kijevet is elhagyni.²¹

1180 nyarán Szvjatoszlav másik fia, Vlagyimir került Novgorod élére. A változást egy Vlagyimir–Szuzdal elleni támadás követte 1180–1181 telén. Szvjatoszlav délről csernyigovi és kun harcosokkal, fia pedig északnyugatról novgorodi katonákkal érkezett. A csapatok a Tverca folyó volgai torkolatánál egyesültek, és felperzselték a Volga mentén elhelyezkedő város-erődöket. 40 versztányira megközelítették az északkeleti Perejaszlavl városát, és elérték a Vlenát. A folyó túlsó partján azonban felvonult Vszevolod fejedelem druzsinája. Az összecsapást egyik fél sem erőltette, és kétheti farkasszemnézés után a támadók visszafordultak.²² A hadjáratral kapcsolatos évkönyvi adatokból két következtetés vonható le. Egyrészt a Vlagyimir–szuzdali Fejedelemség elég erős volt ahhoz, hogy akár egy koalíciós hadnak is ellenálljon. Másrészt kiderül, hogy Szvjatoszlav Vszevolodovics a vlagyimiri Vszevoloddal szemben magát tartotta a rangidős fejedelemnek, mivel követe útján fivérének és fiának szólította Vszevolodot. Azért küldött megbízottat az ellenfeléhez, hogy szabad elvonulást kérjen tőle. Vszevolod azonban elfogatta a követeket, katonái pedig megszerezték a visszavonuló Szvjatoszlav hátrahagyott fogatait.²³

17 ПСРЛ. Т. II. 659–662.

18 Andrej Bogoljubszkij a Kijev felett gyakorolt ellenőrzést 1173 elején veszítette el, 1174 nyarán pedig meggyilkolták. ПСРЛ. Т. I. 365., 367., Т. II. 570., 580. George Vernadsky (Georgij Vernadskij) úgy vélekedett, hogy miután Andrejt eltávolították a politikai színpadról, egyensúly állt be az egész országban. Vernadsky szerint az egyensúly konkrétan Kelet-Oroszország és Nyugat-Oroszország (East Russia, West Russia) között jött létre. Vernadsky, 1948. 220–221.

19 Az Andrej Bogoljubszkij halálát követő vlagyimir–szuzdali eseményekhez: Makai, 2009. 319–335.

20 ПСРЛ. Т. I. 375., Т. II. 600.

21 Уо. Т. I. 387., Т. II. 614–615.

22 НПЛ. 36.; ПСРЛ. Т. I. 388., Т. II. 618–620.

23 ПСРЛ. Т. II. 619–620.

A két fejedelem közti feszült viszony nem tartott sokáig. Vszevolod még 1181-ben elengedte Szvjatoszlav fogva tartott fiát, Glebet, egyik sógornőjét pedig Szvjatoszlav fiatalabb fiához adta feleségül.²⁴ Két évvel később a vlagyimiri fejedelem egy másik sógornőjének, Jaszinjának a kezét a volt ellenfél egy másik fia, Msztyiszlav kapta meg.²⁵ Vszevolod Vszeszlava nevű lánya pedig 1186-ban a csernyigovi Rosztyiszlavval, Szvjatoszlav unokaöccsével kötött házasságot.²⁶ 1188-ban Vszevolod családja még egy Rosztyiszlavval bővült. Mivel ez a Rosztyiszlav a Kijev környékét ellenőrző szmolenszki Rurik fia volt, a fejedelem most már a Kijevi Fejedelemség mindkét jelentős politikai tényezőjének rokona lett. A Lavrentyij-évkönyv csak egy rövid hírt tartalmaz arról, hogy Vszevolod hozzáadta Verhuszlavát Rosztyiszlavhoz,²⁷ a Kijevi Évkönyvben azonban részletes, egy egész oszlopot (hasábot) kitevő tudósítás olvasható.²⁸

Vlagyimir–Szuzdal és Kijev viszonya 1194–1205 között

1194-ben meghalt Szvjatoszlav Vszevolodovics kijevi fejedelem.²⁹ A következő mintegy 45 évnek John Fennell az alábbi találó – bár egyes elemeit tekintve vitatható – értékelését adta: Dél-Rusz politikáját a Rosztyiszlavicok, az Olgovicsok és Dél-nyugat-Rusz fejedelmei határozták meg. Mindhárom csoportosulásnak ugyanaz volt a célja: a Dél-Rusz feletti hatalom összpontosítása annak a fejedelemnek a kezében, aki Kijevet kormányozza. Bár ez a város és fejedelemség a 12. század háborúi alatt elvesztette politikai tekintélyét, és a szuzdali fejedelmek azt tartották, hogy a főhatalom most az ő áruk kezében és fővárosukban, az északi Vlagyimirban van, Kijev megőrizte leküzdhetetlen vonzerejét, emellett továbbra is a metropolita székhelye maradt.³⁰

Szvjatoszlav halála után Rurik foglalta el elődje helyét.³¹ A Lavrentyij-évkönyv vlagyimiri elfogultságot tükröző híradása szerint Vszevolod ültette Rurikot a kijevi

24 Uo. T. II. 624. Sajnos, ebből az évkönyvi adatból nem derül ki pontosan, hogy ki volt az ifjú férj, az pedig végképp homályban marad, ki lehetett a feleség. Vszevolod azon sógornőinek, akikről név szerint tudomásunk van, vagy ismerjük a férjét, vagy az utóbbiak özvegyek maradtak.

25 Uo. T. II. 624–625.

26 Uo. T. I. 405. Ez már a negyedik házasságkötés volt Szvjatoszlav és Vszevolod családtagjai között, mivel a legelsőre még az 1180–1181. évi konfliktus előtt került sor. Uo. T. II. 612.

27 Uo. T. I. 407.

28 Uo. T. II. 658. Ny. Ny. Voronyin szerint a Rosztyiszlavicok és Szvjatoszlav ellentétei mindkét oldalt meggyengítették, s az Igor-ének a helyzet valódi uraként a vlagyimiri Vszevolodot nevezi meg. A szerző szemében az utóbbi volt Jurij Dolgorukij örököse a kijevi trónon. Ezért Szvjatoszlav és a Rosztyiszlavicok mindenképpen arra törekedtek, hogy egyebek mellett házassági kapcsolatokkal biztosítsák Vszevolod jóindulatát. Воронин, 1961. 349.

29 ПСРЛ. T. I. 412., T. II. 680.

30 Феннел, 1989. 59. Fennelle az orosz polgári történetírásnak az az elképzelése hatott, mely szerint Rusz politikai központja északkeletre tevődött át. Lásd Ключевский, 1956. 331–332.

31 ПСРЛ. T. II. 681.

trónra.³² A későbbi eseményekből ítélve az utóbbi szakítani akart a duumvirátus rendszerével. Nem az Olgovicsok rangidős képviselőjével, Jaroszlav Vszevolodovicssal vette fel a kapcsolatot, hanem saját testvérét, Dávid szmolenszki fejedelmet hívta Kijevbe, hogy tanácskozzanak az orosz földről, a fivérekről és „Vlagyimir törzséről”, vagyis a Kijevi Fejedelemségről,³³ a Rosztyszlavicsok és Vlagyimir Monomah más lezármazottainak helyzetéről. A Kijevi Évkönyv az 1195-ös évnél is szimpátiával ír a Rosztyszlavicsok lépéseiről, gesztusairól; jelzi, hogy Dávid visszatért Szmolenszkbe,³⁴ de a döntésről nem szól. Természetesen azt nem nehéz kitalálni: Rurik és rokonsága a Kijevi Fejedelemség összes fontos központját meg akarta tartani.

A Rosztyszlavicsoknak először a vlagyimiri fejedelemmel gyűlt meg a baja: 1195-ben Vszevolod öt kisebb települést követelt Ruriktól a Kijevi Fejedelemség déli részén (Torcseszket, Trepolt, Korszunyt, Boguszlavot és Kanyevet). Ezeket Rurik először Romannak, a vejének juttatta, de most – miután a metropolita feloldozta korábban tett esküje alól – visszavette, és átadta a vlagyimiri fejedelemnek.³⁵ Torcseszket Vszevolod saját veje, Rosztyszlav Rurikovics irányítására bízta, tehát részben a Rosztyszlavicsok ellenőrzése alá helyezte, a másik négy „város” élére pedig helytartói kerültek.³⁶ Vszevolod arra hivatkozva kért részt a Kijevi Fejedelemségből, hogy elismerték a szeniori pozícióját.³⁷ A területekről folytatott tárgyalások alatt, 1195-ben Rurik azt mondta Romannak, hogy nem lehetnek meg Vszevolod nélkül, mert neki adták a rangidősséget „Vlagyimir törzsében”,³⁸ vagyis elismerte a vlagyimiri fejedelem szeniori státuszát Vlagyimir Monomah utódai között. Rurik ugyanezt magának Vszevolodnak is jelezte: „Te, Testvérem, Vlagyimir törzsében idősebb vagy nálunk.”³⁹

1195-ben Roman felvette a kapcsolatot az Olgovicsokkal, 1196-ban pedig külső segítséggel szeretett volna elégtételt venni az őt ért sérelem miatt, de beleke-

32 Uo. T. I. 412. Ezzel szemben M. Sz. Hruszevskij úgy vélekedett, hogy már korábban megállapodtak abban, hogy Rurik örökli a kijevi trónt, és őt mindenki Szvjatoszlav teljes jogú utódának tartotta. Грушевский, 1905. 216.

33 ПСРЛ. T. II. 681. Annak okát, hogy Rurik nem akart a Kijevi Fejedelemség egyedüli ura lenni, Ny. F. Kotljár abban látta, hogy Ruriknak kényelmetlen volt egyedüli uralkodóként irányítania Dél-Ruszt. Valószínűleg hozzászókatott a kormányzás együttes formájához, ahhoz, hogy a legfontosabb döntéseket Szvjatoszlavval együtt hozza meg. Котляр, 1998. 436.

34 ПСРЛ. T. II. 682.

35 Uo. T. II. 683–684. Szvjatoszlav halála után a Lavrentyij-évkönyv szerint Vszevolod elküldte a megbízottját Kijevbe, és Rurikot ültette a trónra (uo. T. I. 412.). Ez a megfogalmazás minden bizonnyal túlzó, azonban – ha Vszevolod elismerte Rurik hatalmát Kijevben, Rurik pedig Vszevolod rangidősségét – az utóbbi miért nem kérhetett volna részt a Rurik-nemzetség közös örökségéből. Még az sem állítható, hogy Vszevolod alapjaiban akarta megrengetni a Rosztyszlavicsok pozícióit, mivel nem Kijevet, Visgorodot, Belgorodot vagy Vrucsijt igényelte. Úgy tűnik, Vszevolod tudatosan készült arra, hogy növelje befolyását Dél-Rusztban, mert 1194-ben fiatalabb druzsinája egy tagjának irányításával felújította Gorogyec Osztyorszkijt (uo. T. I. 412.). Ez az erőd az Osztyor folyó gyesznai torkolatánál, a csernyigovi, kijevi és perezslavlai területek találkozási pontján helyezkedett el. Korábban Vszevolod apja, Jurij Dolgorukij támaszpontja volt a Kijevért folytatott harcában, de Izjaszlav Msztyszlavics 1151-ben leromboltatta (uo. T. II. 446.).

36 Uo. T. II. 685.

37 Uo. T. II. 683.

38 Uo. T. II. 685–686.

39 Uo. T. II. 686.

veredett a lengyelek közti beháborúba, és vereséget szenvedett,⁴⁰ Rurik pedig Halicsot vonta be a Roman elleni küzdelembe. A halicsi fejedelem és a fiatalabb Rosztiszlavicsok csapatai Volhínia peremterületeit pusztították.⁴¹ Azonban 1196-ban az óoroszháború fő frontja nem délnyugaton húzódott. Az Olgovicsok egyike a szmolenszki területeken harcolt, méghozzá olyan eredményesen, hogy még Dávid fejedelem unokaöccse is fogságba esett. Amikor erről az Olgovicsok értesültek, a rangidős Jaroszlav vezetésével gyors ütemben Szmolenszk felé kezdtek vonulni. A város megtámadásáról csak azért tettek le, mert Rurik (az őrizetlenül hagyott) Csernyigov elleni katonai akcióval fenyegette meg őket.⁴²

Az 1196. évi beháború újabb frontja mégis a Csernyigovi Fejedelemség területén nyílt meg. Rurik arra számított, hogy Vszevolod támogatni fogja az Olgovicsokkal szemben. A vlagyimír-szuzdali fejedelem azonban halogatta a segítségnyújtást, s így Rurik a rokonságára és a kunokra támaszkodva harcolt az Olgovicsokkal. Vszevolod csak a nyár végén vagy az ősz elején indított hadjáratot a szmolenszki Dáviddal és a rjazanyi fejedelmekkel szövetségben. A támadás sikeres volt: Vszevolod és Dávid druzsinái az Oka folyó felső folyásánál elfoglalták az úgynevezett vjatic városokat.⁴³ Dávid ezután Csernyigov ellen akart vonulni, Vszevolod azonban kiegyezett a nászával, Jaroszlavval. A csernyigovi fejedelem szabadon engedte a korábban fogságba esett Rosztiszlavicsot, valamint vállalta, hogy nem tör Rurik kijevi és Dávid szmolenszki fejedelemségére. Ezzel a Kijevi Évkönyvben kimerítő részletességgel ismertetett 1196-os beháború a logika szabályai szerint be is fejeződhetett volna. Azonban Rurik kijevi fejedelem nem fogadta el a Vszevolod és Jaroszlav között létrejött békeszerződést, mert azt nélküle kötötték meg. Bosszúból visszavette, és közeli rokonainak juttatta a korábban Vszevolodnak átadott déli „városokat”.⁴⁴

Az újabb konfliktus nem sokat váratott magára, s az előző évek történései alapján aligha hatott meglepetésként. Az 1195–1196. évi beháború idején Roman és Rurik között nem csak fegyveres harc folyt. Roman elhatározta, hogy megszabadul első feleségétől, és kolostorba akarta őt küldeni.⁴⁵ A házastársak között zajló viszály azért vált politikai kérdéssé, sőt elképzelhető, hogy azért robbant ki, mert a feleség Rurik lánya volt. Predszlavanak végül nem maradt más választása, mint visszatérni apjához Kijevbe.⁴⁶

40 Uo. T. II. 686–687.

41 Uo. T. II. 697–698.

42 Uo. T. I. 413., T. II. 691–693.

43 A „vjatic városok”, pontosabban kisebb települések közé a 12. században az alábbiak tartoztak: Vorotnyeszk, Kozelszk, Gyedoszlav, Gyevjagorszk. Az egykori keleti szláv vjatic törzs déli központjaira (Domagosra, Mcenszke, Szpasra, Kromra) ekkor már nem terjedt ki a csernyigovi föld északkeleti részét jelölő vjaticok (vjatic) fogalom. Зайцев, 1975. 26., 29–30.

44 Az 1196. évi csernyigovi eseményekhez és azok következményeihez: ПСРП. Т. I. 413., T. II. 694–702.

45 Uo. T. I. 412–413.

46 Uo. T. II. 711. John Fennell szerint Predszlava után Roman olyan hercegnőt vett feleségül, aki származása révén Bizánc és Magyarország uralkodóházaival is kapcsolatban volt. Anna, aki Roman két híres fiát, Danyilt és Vaszilkót szülte, minden valószínűség szerint II. Angelosz Izsák bizánci császár lánya és II. András magyar király lánytestvérének mostohalánya volt. Феннел, 1989. 61.

Vlagyimir Jaroszlavics halála után, 1199-ben Roman volhíniai fejedelem elfoglalta Halicsot.⁴⁷ Vlagyimir Vszevolod unokaöccse (lánytstvérenek fia) volt, és halála Vszevolod számára nemcsak egy közeli rokon elvesztését, hanem presztízsvesztést is jelentett, mivel a közeli rokon korábban csak az ő támogatásával tudta megőrizni a halicsi trónt.⁴⁸ 1200-ban Vszevolod olyan lépést tett, amellyel megőrizhette a szuzdali fejedelmek legfontosabb déli támaszpontját: fiát, Jaroszlavot Perejaszlavlba küldte.⁴⁹ Ezt megelőzően Perejaszlavlot Vszevolod egyik bátyja, majd unokaöccsei irányították. Mindannyian a vlagyimir-suzdali központhoz igazodtak, és annak rangidős fejedelmét segítették. Azonban 1198-ban közülük az utolsó is meghalt,⁵⁰ és Vszevolod ezúttal saját fiát bízta meg a perejaszlavlai föld irányításával. Így továbbra is ellenőrzése alatt tartotta Perejaszlavlot, és viszonylag könnyen beavatkozhatott a déli ügyekbe.

1200-ban ismét változtak az erőviszonyok. Ekkorra Rurik kiegyezett az Olgovicsokkal, Kijevbe hívta őket, és segítségükkel az akkor már Roman uralma alatt álló Halics ellen akart vonulni. Roman azonban megelőzte a koalíciót, a volhíniai és halicsi sereggel támadást indított, amelyhez a Rosz folyó mellett élő fekete süvegesek is csatlakoztak. A kijeviek a támadókkal szimpatizálhattak, mivel a Podolnak nevezett városrész kapuját kinyitották. Rurik és a nála tartózkodó csernyigovi fejedelmek először az úgynevezett Hegyre vonultak vissza, majd megadták magukat. A győztes Roman megengedte, hogy volt apósa Vrucsijsba, az Olgovicsok Csernyigovba távozzanak, Kijevet pedig volhíniai unokatestvérenek, Ingvarnak juttatta.⁵¹ A fenti eseményeket ismertető Lavrentyij-évkönyv szerint Vszevolod és Roman együttesen ültette Ingvart a kijevi trónra.⁵² Ez az elfogultságot tükröző információ úgy értelmezhető, hogy a győztes – nyilván pártfogoltja stabilabb uralma érdekében – megszerezte a vlagyimiri fejedelem beleegyezését is.

1202–1203 telén azonban folytatódott a belviszály. A Lavrentyij-évkönyv híradása szerint ezúttal Rurik Rosztyiszlavics támadott az Olgovicsokkal, illetve kun szövetségeseivel, „és [olyan – M. J.] szörnyűség történt az orosz földön, amilyen baj nem volt Kijev megkeresztelése óta”. 1203 januárjának legelején a támadók bevettek és felperzselték a Podolt, majd visszafoglalták a Hegyet. A Szófia-székesegyházat, illetve a hozzá tartozó épületeket, a Tized-templomot és az összes kolostort

47 Meglehető módon Vlagyimir Jaroszlavics halálának és Halics Roman általi elfoglalásának dátuma nem maradt fenn az órosz forrásokban, ezért azt a szakirodalom alapján tudjuk megadni. Феннел, 1989. 51., 61.; Font, 2005. Pasuto véleménye szerint Vszevolod minden tőle telhetőt megtett a két nyugati fejedelemség politikai különállásának megőrzéséért: Паушто, 1968. 162.

48 A Vlagyimir Jaroszlavics és Vszevolod Jurjevics közti vérségi és politikai kapcsolatokhoz: Makai, 2012. 153–154.

49 ПСРЛ. Т. I. 416.

50 Uo. T. I. 415.

51 Uo. T. I. 417–418. Podol Kijev legnagyobb kiterjedésű városrésze volt. A Hegy (Gora) elnevezés alatt a település katonai szempontból megerősített magaslatát értjük. Berezskov, az órosz évkönyvek kiváló szakértője a forrás szövegét úgy értelmezte, hogy Ingvart Vszevolod és Roman ültette a kijevi trónra (Березков, 1963. 86.). Nem tudni, Berezskov hogyan juthatott erre a következtetésre. Talán a szöveg azon homályos utalása alapján, amely szerint a vlagyimiriak otthagyták Rurikot, és Romanhoz mentek (ПСРЛ. Т. I. 417.).

52 Uo. T. I. 418.

kirabolták. Az ikonok egy részét tönkretették, másik részét, a kegytárgyakat, a könyveket, valamint azokat a lepleket is, amelyeket az első fejedelmek a maguk emlékezetére függesztettek ki, eltulajdonították.⁵³ Az évkönyv szövege itt, egy befejezetlen mondatnál megszakad, Perejaszlavl Szuzdalszkij Évkönyve azonban újabb, bár részben megkérdőjelezhető információkkal szolgál: az öreg szerzeteseket és apácákat, az öreg, vak, sánta, görbe(hátú) és beteg papokat megölték. A többi szerzetest és apácát, a papokat és a papnékat, a kijevi férfiakat, feleségeiket, fiaikat és lányait a kunok a szállásaikra vitték.⁵⁴ A szerzetesek, apácák, papok lemészárlásával, illetve elhurcolásával kapcsolatos híradás egy másik északkeleti forrásban, a Moszkvai Évkönyvi Szvodban is megtalálható.⁵⁵

Még a déli eseményekre kevésbé koncentráló Első Novgorodi Évkönyv is foglalkozik Kijev 1203. évi kifosztásával, sőt két adalékkal szolgál. Egyrészt név szerint hozza a kunok vezetőit, másrészt megtudhatjuk belőle, mi történt a külföldi kereskedőkkel: miután a templomokba menekültek, a támadók meghagyták az életüket, de árukészletük felét elvették.⁵⁶ A következő események alapján úgy tűnik, hogy Rurik Vrucsijsba vonult vissza, tehát egyelőre a győzelem ellenére sem ült a kijevi trónra.⁵⁷ Ingvar fejedelem nyilván távozott, bár erről a források nem tájékoztatnak.⁵⁸

A Lavrentyij-évkönyv szerint 1203-ban a fenti eseményeket az alábbiak követték: Roman fejedelem Vrucsijszhoz vonult Rurik ellen, elvágva őt az Olgovicsoktól és a kunoktól, Rurik pedig megcsókolta a keresztet Vszevolodnak és fiainak. Ezután Roman azt javasolta, hogy ő és Rurik küldjenek egy-egy megbízottat az általa atyának, úrnak és nagyfejedelemnek nevezett Vszevolodhoz, és kérjék meg, hogy Kijevet ismét Ruriknak juttassa. Vszevolod nem emlékeztette arra a rosszra, amit Rurik az orosz földön tett, és ismét neki adta Kijevet.⁵⁹ Ez az évkönyvi feljegyzés tartalmi szempontból elfogadható, formailag azonban meglehetősen tendenciózus. Az hihető, hogy Rurik a vlagyimiri fejedelem támogatását keresve megcsókolta a keresztet, vagyis kiegyezett vele. Ugyanakkor túlzásnak tűnik, hogy ezt a fiaival kapcsolatban is megtette. Mivel közülük Konsztantyint név szerint is megemlíti a krónikás,

53 Uo. T. I. 418. Az északkeleti krónikás megdöbbenése érthető, hiszen a kijevi trón birtokosainak gyakori cseréje általában nem járt atrocitásokkal a lakosságra nézve. Abban azonban tévedett, hogy ilyen baj még nem történt, vagy csak nem akart emlékezni rá, hogy 1169-ben az északkeleti fejedelem, Andrej Bogoljubszkij által szervezett koalíció győzelme után is kirabolták Kijevet. A Lavrentyij-évkönyv az 1169. évi rablásról csak szolidan szól, a déli forrás, a Kijevi Évkönyv viszont komor színekkel ecseteli azt (uo. T. I. 354., T. II. 545.). A két forrásból az is kiderül, hogy Rurik Rosztyiszlavics már akkor is a Kijevet elfoglaló koalíció tagja volt, sőt a Kijevi Évkönyv azt is hozza, hogy már akkor is Vrucsijs (Ovrucs) élén állt (uo. T. I. 354., T. II. 543.).

54 Uo. T. 41. 124–125.

55 *МЛС*. 139.

56 *НПЛ*. 45. George Vernadsky feltételezte, hogy 1203-ban a kijevi és csernyigovi fejedelmek Roman elleni fellépése Vszevolod felbujtására történt (Vernadsky, 1948. 222.). Ny. Ny. Voronyin viszont arra utalt, hogy korábban Roman és Vszevolod katonái üzték el Rurikot Kijevből (Воронин, 1961. 350.). Évkönyvi adatokkal azonban egyik álláspont sem támasztható alá.

57 *ПСРЛ*. T. I. 419.

58 Ingvar később ismét Volhíniában bukkant fel, illetve két alkalommal, mindkétszer rövid ideig, újból a kijevi trónra került.

59 *ПСРЛ*. T. I. 419.

alighanem a rosztovi évkönyvírás elfogultságával állunk szemben.⁶⁰ Az hihető, hogy Ruriknak szóló javaslatában Roman elismerte Vszevolod rangidősségét, de a szájába adott úr kifejezés indokolatlannak tűnik.

Valószínűleg még 1203-ban újabb békekötésekre került sor. Roman javaslatára Vszevolod „a kereszthez vezette az Olgovicsokat”, s maga Roman is kiegyezett az utóbbiakkal. Az évkönyvíró külön konstataulta a ritkaságnak számító helyzetet: „és béke volt”.⁶¹ Megállapítható, hogy Dél-Rusz ugyanabba az állapotba került, mint amelyben néhány évvel korábban volt: Roman a volhíniai és a halicsi földet kormányozta, a Rosztjizslavicsok Szmolenszket és Kijevet tartották ellenőrzésük alatt, az Olgovicsok pedig be voltak szorítva Szmolenszke és a szuzdali föld hatalma alatt álló déli Perejaszlavl közé.⁶²

1204 elején Rurik, Roman, Jaroszlav Vszevolodovics és más óoroszlai fejedelmek sikeres hadjáratot vezettek a kunok ellen.⁶³ Útban hazafelé tanácskozást tartottak a Jaroszlav irányítása alá tartozó Perejaszlavlban, majd Trepol felé indultak. Ott a tervek szerint a fejedelmek között kötendő szerződést és az egyes ágakhoz tartozó területek elosztását kellett volna megvitatni. Azonban Trepolban ismét felütötte fejét a belviszály: Roman fogságba vetette Rurikot, Kijevbe küldte, ahol Rurikot, feleségét és lányát – Roman volt feleségét – kolostorba kényszerítették. Rurik két fiát fogolyként Halicsba vitték.⁶⁴

V. Ny. Tatyiscsev szerint Rurik kolostorba kényszerítése után Roman a dinasztia egyes tagjait Kijevbe hívta a nagyfejedelem-választás új rendjének megvitására. A tanácskozáson a vlagyimir-szuzdali, csernyigovi, halics-volhíniai, szmolenszki, polocki és rjazanyi fejedelmeknek kellett volna részt venniük. A nagyfejedelem kötelessége lett volna a nyugalom és rend fenntartása a Kijevi Ruszban, valamint a külső ellenséggel folytatott harc vezetése. A terv azonban nem valósult meg. Vszevolod például arra hivatkozva utasította el, hogy nem lehet a régi szokást megsérteni. Így a kijevi trónt Roman ismét a volhíniai Ingvarnak adta.⁶⁵ Vszevolod azonban ezt a megoldást sem fogadta el, és követeket küldött Romanhoz, akik meggyőzték, hogy engedje szabadon Rurik két fiát. Egyikük, Rosztjizslav – feltételezhetően Vszevolod beleegyezésével – 1204-ben a kijevi trónra került.⁶⁶ Ez az állapot is átmenetinek bizonyult, mivel 1205-ben lengyelországi hadjárata során Roman életét veszítette.⁶⁷

60 Konsztantyin Vszevolodovics, majd utódai Rosztov élén álltak. A városban az északkeleti évkönyvírás igen jelentős központja működött.

61 ПСРЛ. Т. I. 420.

62 Феннел, 1989. 64.

63 ПСРЛ. Т. I. 420.; НПЛ. 240.

64 ПСРЛ. Т. I. 420.; НПЛ. 240.

65 Татищев, 1964. 169–170. Tatyiscsev információit Tolocko úgy értelmezte, hogy a 13. század eleji Ruszt a hat legjelentősebb fejedelemség föderációjaként képzelte el Roman Msztjizslavics és Kijev vezetésével. Толочко, 1987. 155.

66 ПСРЛ. Т. I. 420–421. George Vernadsky ezt a helyzetet úgy interpretálta, hogy Romannak kompromisszumot kellett kötnie a szuzdali Vszevoloddal, és egy új fejedelmet ültettek a kijevi trónra közös gyámság alatt. Vernadsky, 1948. 222.

67 Ha figyelembe vesszük az ultramárciusi számítást, a Lavrentij-évkönyv datálása elfogadható (ПСРЛ. Т. I. 425.). Az Ipatij-évkönyv részét képező Halics-volhíniai Évkönyv viszont 1201-re teszi Roman Msztjizslavics halálát (uo. Т. II. 715.). A hibás évszám okát az alábbiakban kereshetjük. Amikor a Halics-volhí-

Vlagyimir–Szuzdal és Kijev kapcsolatai 1205–1212 között

Az 1195-től kezdődő évtizedben elsősorban Rurik Rosztjizlavics és Roman Msztjizlavics között, 1206-tól 1212-ig pedig Rurik és az Olgovicsok között folyt a harc a Kijevi Fejedelemség ellenőrzéséért. Roman halála után Halics egy ideig magyar, lengyel és óorosz támadások célpontjává vált. A csernyigovi fejedelmek körében a rangidősség az energikus Vszevolod Csormnijra szállt, s ő a következő évek belháborúinak egyik főszereplője lett. Az 1205–1212 közötti időszak jellegzetességeit John Fennell így foglalta össze: ritka volt az az év, amely a Rosztjizlavicsok és az Olgovicsok közti kegyetlen összecsapás nélkül telt el. Kijev újból és újból az egyik kézből a másikba került, sok déli és délnyugati városhoz hasonlóan. Az, hogy Rurik és a csernyigovi Vszevolod olyan könnyen fosztotta meg egymást a kijevi tróntól, leginkább azzal magyarázható, hogy a vlagyimiri Vszevolod lehetőséget adott a két feldühödött fejedelemnek, hogy az egymás közötti vitát harcban döntsék el. Amíg egyik fél sem szerzett túlságosan nagy fölényt a másik felett, ő nem avatkozott be.⁶⁸

Roman fejedelem halála után Rurik levetette a szerzetesi csuhát, elfoglalta a kijevi trónt, s az Olgovicsok ideiglenesen elismerték az uralmát. Mivel Roman egyik fia négy-, a másik pedig mindössze kétéves volt, Rurik elhatározta, hogy megszerzi a látszólag védtelenül maradt Halicsot. Roman özvegye azonban II. András-hoz fordult támogatásért. A szanoki találkozón a magyar király Mog nádor vezetésével segédcsapatot hagyott hátra a kiskorú Danyiil Romanovics érdekeinek képviseletére. Ilyen körülmények között Rurik 1205. évi hadjárata a halicsiakkal és a magyar fegyveresekkel szemben eredménytelenül zárult.⁶⁹

1206-ban már egy nagy koalíció készült a délnyugati fejedelemség elfoglalására. A Rosztjizlavicsok közül például a kijevi Rurik és a szmolenszki Msztjizlav, az Olgovicsok közül pedig a csernyigovi Vszevolod Csormnij és a Novgorod Szeverszkij-i Igorevicsek, az Igor-ének főszereplőjének utódai szerettek volna részesedni a zsákmányból. A kunokat és a Kijevi Fejedelemség déli részén élő berendejeket is bevonták a támadásba. Úgy tűnik, ezúttal magyar segítség nem állt a halicsiak rendelkezésére, s az ottani bojárok egy része az Igorevicsek uralmának elfogadása mellett döntött. Halics városa Vlagyimiré lett, Zvenyigorod élére pedig Roman Igorevics került. Fivérük, Szvjatoszlav megpróbálkozott a volhíniai Vlagyimir elfoglalásával is, de akkor még nem járt sikerrel. A Halics ellen vonuló koalíció többi tagja

niai Évkönyv Rusz északi részére került, ott az egyik novgorodi krónikás a szöveget évekre bontotta. Ezt teljesen sikertelenül tette, és összezavarta a kronológiát. Roman halálát 1201-re datálta, azonban az más források szerint 1205. június 19-én történt (Зиборов, 2002. 96–97.). Font Márta korábban úgy vélte, hogy Roman 1205. október 14-én a Zawichost melletti ütközetben esett el (Font, 1996. 293.), újabban ő is 1205. június 19-re teszi a fejedelem halálát (Font, 2005. 192.).

68 Феннел, 1989. 66–67. Az amerikai szerző kronológiai határait annyiban pontosítanánk, hogy az általa leírtak inkább az 1206-tól kezdődő évekre érvényesek. 1205-ben Rurik és Vszevolod Csormnij éppen nem harcolt a kijevi trónért.

69 ПСРЛ. Т. I. 425–426., Т. II. 717–718. A Lavrentij-évkönyv szerint az 1205. évi Halics elleni hadjáratban az Olgovicsok is részt vettek (uo. Т. I. 426.), ezt azonban a Halics–volhíniai Évkönyv hivatkozott része nem erősíti meg.

nem folytatta tovább a hadműveleteket.⁷⁰ 1206-ban, miután visszafordult a Halics elleni hadjáratból, Vszevolod Csormnij elfoglalta Kijevet, és helytartókat küldött a Kijevi Fejedelemség egyes településeinek élére. A Rosztjizlavicsok azonban ezúttal is megtartották régi bázisaikat (Vrucsijt, Visgorodot és Belgorodot).⁷¹ Ezek lehetőségét teremtették arra, hogy a belviszály folytatódjon.

A fenti események időszakában a vlagyimiri fejedelmet érzékeny veszteségek érték délen. 1205-ben Vszevolod veje, Rosztjizslav elűzte Jaroszlav Vlagyimirovicst Visgorodból, és elfoglalta a helyét.⁷² A Lavrentyij-évkönyvnek ezt a híradását nem könnyű értelmezni. Több kérdés is felmerül: mikor szerezte meg Vszevolod a Rosztjizlavicsok egyik déli központjának számító Visgorodot? Miért vették azt vissza? Ki volt a menekülésre kényszerített Jaroszlav? Mint láttuk, 1203-ban Rurik Vszevolod beleegyezésével szerezte meg Kijevet, 1204-ben pedig Vszevolod érte el, hogy Roman szabadon engedje Rurik fiát, Rosztjizslavot, s ezt követően az utóbbi került a kijevi trónra. Feltételezhető, hogy a vlagyimiri fejedelem 1203-ban vagy 1204-ben ellenszolgáltatásként kapta meg a települést. Az is logikusnak tűnik, hogy 1205-ben a Roman által jelentett fenyegetettségtől megszabadulva, a Rosztjizlavicsok egyszerűen visszavették Visgorodot. A menekülésre kényszerített fejedelemmel kapcsolatos kérdésre könnyebb válaszolni. Jaroszlav Vlagyimirovicst a dinasztia volhíniai ágának jelentéktelen tagjai közé tartozott. Miután a vlagyimiri fejedelem rokona lett, többnyire Novgorodban képviselte sógora érdekeit.⁷³

1206-ban, a kijevi trón elfoglalása után Vszevolod Csormnij üzenetet küldött a déli Perejaszlavlba a vlagyimiri Vszevolod fiához, Jaroszlavhoz, amelyben távozásra szólította fel. A Lavrentyij-évkönyvből az ok is kiderül: Jaroszlav veszélyeztette Vszevolod Csormnij rokonságának halicsi érdekeit. Mivel az üzenet hadjáratral való fenyegetőzést tartalmazott, Jaroszlav visszatért apjához északkeletre, a kijevi fejedelem pedig saját fiát állította Perejaszlavl élére.⁷⁴ Jaroszlav „bűne” az volt, hogy 1205-ben II. András magyar király felvette vele a kapcsolatot, s ő megpróbált beavatkozni a halicsi ügyekbe. Azonban amikor útközben megtudta, hogy Vlagyimir Igorevics néhány nappal korábban bevonult a fejedelemség központjába, visz-

70 ПСРЛ. Т. I. 426–427., Т. II. 718. Az Igorevicsek öt évig tudták tartani magukat Halicsban, de tevékenységük inkább vesszőfutásnak, mint kormányzásnak nevezhető. Figyelniük kellett a magyar és a lengyel törekvésekre, igazodniuk kellett a halicsi bojárok csoportosulásaihoz, de még egymással sem tudtak békében élni. Pályafutásuk 1211-ben azzal ért véget, hogy hármukat (Romant, Szvjatoszlavot és a korábban általunk nem említett Rosztjizslavot) a halicsiak felakasztották. Vlagyimir Igorevics el tudott menekülni. Halicsban a helyzet annyira zavaros volt, hogy az Igorevicsek hatalomra kerülésétől a kivégzésükig terjedő időszakban (1206–1211) II. András négy alkalommal indított oda csapatokat, miközben Leszek Bialy krakkói fejedelemmel is egyezkednie kellett. Az Igorevicsek 1206 utáni szereplésével és a magyar király lépéseivel kapcsolatos adatok: ПСРЛ. Т. II. 719–727.

71 Uo. Т. I. 427. Belgorod helyzete nem egyértelmű. A Moszkvai Évkönyvi Szvod szerint Rurik 1205-ben átadta az Olgovicsoknak (МЛС. 144.). Ha az információ helytálló, 1206-ban Vszevolod Csormnij vagy visszaadta a Rosztjizlavicsoknak, vagy Rurik unokaöccse, Msztjizslav Romanovics erővel szerezte vissza.

72 ПСРЛ. Т. I. 426.

73 Jaroszlav Vlagyimirovicshoz: Makai, 2011. 170–172., 174.; Makai, 2012. 152–153.

74 ПСРЛ. Т. I. 427–428.

szafordult Perejaszlavlba.⁷⁵ A település és a fejedelemség már fél évszázada a dinasztia szuzdali ágához tartozó fejedelmek kezében volt, s ők mindvégig az északkeleti központ politikájához igazodtak. Jaroszlav elűzése után a vlagyimiri Vszevolod déli ügyekre gyakorolt közvetlen befolyása jelentősen csökkent, bár a következő év eseményeinek leírása alapján valószínűsíthető, hogy még mindig volt „része” (Trepol) a Kijevi Fejedelemség területén.⁷⁶ Leginkább mégis abban reménykedhetett, hogy a Rosztyiszlavicsok és az Olgovicsok folytatódó viszálya miatt ismét eljátszhatja a mérleg nyelvének szerepét.

Vszevolod Csormnij csak rövid ideig tudta megtartani az áhított trónt. Rurik a fentebb említett központokra és rokonságára támaszkodva valószínűleg még 1206 folyamán kiűzte Vszevolod Csormnijt Kijevből, a fiát pedig a Vlagyimir–Szuzdaltól nemrég megszerzett Perejaszlavlból. Az utóbbi déli központot ezúttal Rurik egyik fia kapta meg. A két fél közötti küzdelem 1206–1207 telén folytatódott. Az Olgovicsok a kunokkal szövetségben támadást indítottak Kijev ellen, három hétig blokád alatt tartották, de semmiféle eredményt nem értek el.⁷⁷

1207-ben Vszevolod Csormnij koalíciót szervezett a Rosztyiszlavicsok ellen. Támogatták közvetlen rokonai, a csernyigovi fejedelmek, s a Novgorod Szeverszkijből Halics élére került Vlagyimir Igorevics szintén fegyveresek élén érkezett. Turov–pinszki és kun segítséget is kapott. Rurik meghátrált a túlerő elől, majd régi fészkébe, Vrucsijba vonult vissza. Unokaöccse, Msztyiszlav Romanovics (később maga is kijevi fejedelem) kénytelen volt Belgorodot átadni, és a Rosztyiszlavicsok bázisának számító Szmolenszkbe visszatérni. A koalíció nem érte be ennyivel: délre vonult, és Rurik másik unokaöccsét, Msztyiszlav Udalojt is távozásra bírta Torcseszkből.⁷⁸

A fenti hadjárat leírásában található egy részlet, amely úgy értelmezhető, hogy Vszevolod Csormnij először a Jaroszlav Vlagyimirovics irányítása alá tartozó Trepolt foglalta el.⁷⁹ Mivel az utóbbi a vlagyimiri fejedelem megbízottja volt, elűzésével az Olgovicsok az északkeleti Vszevolod érdekeit sértették. Az évkönyvi adatot alátámasztani látszik a vlagyimiri fejedelem későbbi reakciója is. Ő a Lavrentyij-évkönyv tanúsága szerint kétségbe vonta, hogy az orosz föld egyedül a csernyigovi fejedelem otcsinája lenne, és kijelentette: „Csernyigovhoz akarok vonulni.”⁸⁰ Azonban ezúttal sem tudta rászanni magát egy nagy déli hadjárat indítására. Hírt kapott arról, hogy a szomszédos rjazanyi föld egyes fejedelmei az Olgovicsokkal

75 Uo. T. I. 427. A II. András és Jaroszlav közti kapcsolatfelvétel körülményeihez: Font, 2005. 101., 194.

76 ПСРЛ. T. I. 429.

77 Uo. T. I. 428.

78 Uo. T. I. 429. Nem tudni, hogy a 13. század első felének egyik legaktívabb fejedelme, a később Udalojnak elnevezett Msztyiszlav mikor került a torkok (úzok) szállásterülete központjának számító Torcseszk élére.

79 Uo. T. I. 429.

80 Uo. T. I. 429–430. Orosz föld alatt általában a Kijevi Rusz déli területeit, a Kijevi, Perejaszlavl és Csernyigovi Fejedelemséget értjük. Vszevolod nyilván azt sérelmezte, hogy elvesztette a Kijevi Fejedelemségben korábban megszerzett részét, különösen pedig a hagyományosan a Jurjevicsek – Jurij Dolgorukij szuzdali és kijevi fejedelem utódai – irányítása alatt álló Perejaszlavl Fejedelemséget. Az otcsina olyan területet jelent, amelyet valamely fejedelem apja korábban már irányított, igazgatott.

készülnek összefogni vele szemben. Ezért (vagy ezzel az ürüggyel) az 1207-es Csernyigov elleni hadjárat Rjazany elleni támadássá alakult át. A vétkesnek nyilvánított fejedelmeket Vszevolod Jurjevics részben elfogta, részben elérte, hogy feleségeikkel együtt kiadják, fogolyként Vlagyimirba küldjék őket. Rjazany városát ugyan nem foglalta el, azonban a terület egyes településeinek élére saját helytartóit állította, a rjazanyi fejedelmi trónt pedig fiának, Jaroszlavnak adta.⁸¹

1207-ben, amikor Rurik Rosztyiszlavics híret vette, hogy a vlagyimiri Vszevolod Rjazany közelében jár, és az ottani fejedelmeket elfogja, csapatokat gyűjtött, gyorsan Vszevolod Csormnij ellen vonult, majd kiűzte őt Kijevből.⁸² Immár hetedik alkalommal foglalta el a trónt. Rurik aligha gondolta, hogy annak az unokaöccsének az északi lépései fogják megnehezíteni a helyzetét, aki délen az egyik támasza volt: Msztyiszlav Udaloj 1208–1209 telén megfosztotta a novgorodi tróntól a vlagyimiri fejedelem egyik fiát,⁸³ s ezzel hozzájárult ahhoz, hogy az ismételt presztízsvesztéséget szenvedő Vszevolod később az Olgovicsok mellé álljon a Rosztyiszlavicsok ellen. Ugyanehhez egy 1210. évi esemény is hozzájárulhatott: több forrás szerint átmenetileg Rurik fia, Rosztyiszlav foglalta el a halicsi trónt.⁸⁴ Ha a fenti kísérlet hosszabb távon sikeres lett volna, a Rosztyiszlavicsok javára módosíthatta volna az erőviszonyokat.

Az előzmények ismeretében egyáltalán nem meglepő, hogy újabb fordulat történt. A Lavrentij-évkönyv rövid híradása szerint 1210-ben Vszevolod Csormnij és csernyigovi rokonai Matfej kijevei metropolitát Vlagyimir–Szuzdalba küldték, közvetítésével békét kértek, és behódoltak Vszevolodnak. A vlagyimiri fejedelem nem emlékeztette az Olgovicsokat korábbi rossz cselekedeteikre, és „megcsókolta nekik a keresztet”, vagyis kibékült, megegyezett velük, a metropolitát pedig megajándékozta, és tisztelettel engedte útjára.⁸⁵ Egy másik forrás, a címe szerint a 15. század végén (valójában a második felében) keletkezett, úgynevezett Moszkvai Évkönyvi Szvod kiegészítő információkat is tartalmaz. Megtudhatjuk belőle, hogy a metropolita télen érkezett, karácsonykor istentiszteletet tartott a Szent Istenanya vlagyimiri székesegyházában, és a több napig tartó látogatás kellemes légkörben zajlott.⁸⁶ Sajnos egyik forrásból sem tudjuk meg a két Vszevolod által kötött szerződés részleteit, azokra legfeljebb következtethetünk. A Moszkvai Évkönyvi Szvod információja szerint a rjazanyi fejedelmek feleségeit már Matfej metropolita látogatása alatt szabadon engedték.⁸⁷ Ez azonban igen csekély eredmény volt, hiszen egyrészt az állítólag Vszevolod Csormnijjal tárgyalásokat folytató rjazanyi fejedelmek három év elteltével is fogságban maradtak,

81 Uo. T. I. 430–433.

82 Uo. T. I. 432–433.

83 Uo. T. I. 435.; *НПЛ*. 51.

84 *МЛС*. 149.; *ПСРЛ*. T. VII. 116–117. Az utóbbi forrás a 16. századi Voszkreszenszkij-évkönyv.

85 *ПСРЛ*. T. I. 435.

86 *МЛС*. 149. A Szent Istenanya vlagyimiri székesegyháza az Andrej Bogoljubszkij által építtetett, majd öccse, Vszevolod alatt felújított, ma is működő Uszpenszkij-székesegyház.

87 Uo. 149.

másrészt a Vlagyimirba hurcolt rjazanyi püspök⁸⁸ sem kapta vissza a szabadságát. Azt azért nehéz elhinni, hogy az óorosz egyház vezetője, a kijevi metropolita ne emelt volna szót egy bebörtönzött püspökéért. Egy információt viszont mindkét forrás közöl: a kijevi trónra Vszevolod Csormnij ült, a csernyigovira pedig Rurik.⁸⁹ Az egykori óorosz főváros élén a tényleges váltás azért következhetett be, mert a metropolitának sikerült megszereznie a vlagyimiri Vszevolod hozzájárulását ahhoz, hogy a kijevi trónt a másik Vszevolod foglalhassa el (pontosabban: vissza). Mindkét forrás értesít arról, hogy 1211-ben az északkeleti Vlagyimirban esküvőt tartottak: a vlagyimiri fejedelem fia, Jurij (később vlagyimir-szuzdali nagyfejedelem) feleségül vette a kijevi fejedelem lányát.⁹⁰ Az ünnepi esemény nyilván a két fél között megkötött szerződést pecsételte meg.

Úgy tűnik, hogy a vlagyimiri-csernyigovi megállapodás végrehajtása után a Vszevolod Csormnij és Rurik Rosztyiszlavics között zajló küzdelem is befejeződött. Az utóbbi életének legvégső szakaszát nem ismerjük pontosan. Az alapvető források közül a Kijevi Évkönyvet a 13. század elején már nem vezették, s ez esetben a Lavrentyij-évkönyv híradása sem megbízható, mivel azt állítja, hogy Rurik kijevi fejedelem 1215-ben csernyigovi fejedelemként halt meg.⁹¹

Nem meglepő, hogy a történetírókat, történészeket már a 18. századtól foglalkoztatja a kérdés. Ennek a tanulmánynak a témája és terjedelmi korlátai azonban csak néhány nézet felvillantását teszik lehetővé. A kronológiai kérdésekben máig megkerülhetetlen Ny. G. Berezskov úgy vélekedett, hogy a Lavrentyij-évkönyv három évet téved, és a haláleset 1212-ben történt.⁹² Az amerikai John Fennell külön tanulmányt szentelt Rurik utolsó éveinek. Legfontosabb megállapításai az alábbiak voltak: a legegyszerűbb értelmezés az, hogy 1210-ben Vszevolod Csormnij, aki III. Vszevolodtól megkapta Kijevet, elfogta Rurikot, fogolyként Csernyigovba küldte, ahol öt évvel később meghalt. A Lavrentyij-évkönyv 13. század eleji fő forrásai Északkelet-Ruszból származnak. III. Vszevolod családi krónikájának hangvétele 1210-től észrevehetően megváltozott a két Vszevolod között létrejött megegyezés és gyermekeik házasságkötése eredményeként. 1212 után a Lavrentyij-évkönyv tapintatosan szűkszavú, amikor Csernyigov fejedelmeit érinti, mivel a vlagyimiri Jurijnak nem sok kedve volt ahhoz, hogy apósa családjának a belviszályokban való részvételét emlegessék. Ezért hiányzik a forrásból, hogy Vszevolod Csormnijt a Rosztyiszlavicsok 1212-ben kiűzték Kijevből, és ezért található benne zavarba ejtő feljegyzés Rurik csernyigovi uralmáról és ugyanott fejedelemként bekövetkezett ha-

88 Mivel Vszevolod az 1207. évi hadjárat eredményeként nem tudta teljesen engedelmességre kényszeríteni a szomszédos fejedelemséget, 1208-ban újabb támadást indított. Ekkor szokatlanul radikális lépésekre szánta el magát: Rjazany városát felgyújtatta, lakóit pedig Arszenyij püspökkel együtt magával vitte Vlagyimirba. *ПСРЛ*. Т. I. 434.

89 Уо. Т. I. 435.; *МЛС*. 149.

90 *ПСРЛ*. Т. I. 435.; *МЛС*. 149. Erről az eseményről fennmaradt egy csaknem forrásértékű feljegyzés is a két nász (a kijevi és a vlagyimiri Vszevolod) által bőkezűen adott ajándékok felsorolásával. Татищев, 1964. 185.

91 *ПСРЛ*. Т. I. 438.

92 Бережков, 1963. 104.

láláról.⁹³ Az orosz A. A. Gorszkij álláspontja röviden így foglalható össze: a csernyigovi földön a fő trónt a 13. század első felében legfőképpen az Olgovicsok ágának rangidős fejedelmei foglalták el (Igor Szvjatoszlavics, Oleg Szvjatoszlavics és fivére, Vszevolod Csormnij). 1210-ben Vszevolod Csormnij, miután megszerezte a kijevi trónt, Csernyigovot átadta Ruriknak. Az utóbbi addig Kijevben volt fejedelem, és így a trónok cseréje történt. Sok kutató Rurik csernyigovi fejedelemségét valószínűtlennek tartja, de a későbbi események számbavétele alapján ezzel nem lehet egyetérteni. Vszevolod Csormnij Csernyigovot valószínűleg csak Rurik élete végéig adta át. Az utóbbi halála (1212) után, amely megváltoztatta az erőegyensúlyt, Vszevolod Csormnij azonnal támadást intézett, hogy a Rosztyiszlavicsok ágának képviselőit kiszorítsa Dél-Ruszból.⁹⁴

A csernyigovi–kijevi fejedelem halálának évről közvetett és közvetlen adattal is rendelkezünk. A novgorodi forrás alapján úgy tűnik, Vszevolod Csormnij élete legvégén is belháborút kezdeményezett: 1212-ben kiűzte a Rosztyiszlavicsokat az orosz földről. Az utóbbiak unkatestvérüktől, a Novgorod élén álló Msztyiszlav Udalojtól kértek segítséget. Msztyiszlav novgorodi fegyveresekkel a Szmolenszki Fejedelemségen keresztül délre vonult, s a Rosztyiszlavicsok együttes erővel elfoglalták Visgorodot. Vszevolod Csormnij elmenekült Kijevből, a trónra pedig Msztyiszlav Romanovics, Rurik egyik unokaöccse került. A győztesek Csernyigovhoz mentek, de ott sarc fejében békét kötöttek.⁹⁵

A moszkvai forrás nem ír a Kijev elleni támadás okáról, viszont számos adalékkal szolgál. Ebben nem Msztyiszlav Udaloj a főszereplő, hanem szintén Msztyiszlav nevű unokatestvére. Rajtuk kívül még három Rosztyiszlavics és Ingvar lucki (volhíniai) fejedelem részvételét említi. Híradása szerint először Ingvar foglalta el a megüresedett kijevi trónt, de hamarosan – egy megállapodás alapján – Msztyiszlav Romanovics került a helyére. A krónikás azt sugallja, hogy Vszevolod és rokonsága fejvesztve menekült Kijevből, mivel közben sokan a Dnyeperbe fulladtak. Még további két fontos információt tartalmaz: Vszevolod Csormnij fivéréhez, Glebhez menekült Csernyigovba, s ott meg is halt.⁹⁶

A Moszkvai Évkönyvi Szvod korántsem a legmegbízhatóbb forrás, de a csernyigovi trón sorsával kapcsolatban csak rá tudunk támaszkodni. Helyi vagy kijevi híradással nem rendelkezünk, s ezúttal a Lavrentyij-évkönyv sem segít. Gleb Szvjatoszlavics említése azért fontos, mert ha 1212-ben már ő állt Csernyigov élén, Rurik nem halhatott meg itteni fejedelemként 1215-ben. Vszevolod Csormnij későbbi lépéseiről pedig nincs megbízható információ, ezért az 1212. év elfogadható halála dátumaként. Azt viszont hiteles forrásból tudjuk, hogy a vlagyimiri Vszevolod is meghalt ennek az évnek a tavaszán.⁹⁷ Ez azt jelentette, hogy az 1205 és 1212

93 Fennell, 1985. 163–164. A korábbi időszakban készült munkákban a forrásokban használt nagyfejedelmi cím miatt Vszevolod Jurjevicset gyakran III. Vszevolodként említik. Ez esetben Vszevolod Jaroszlavicsot (1078–1093) tekintik I., Vszevolod Olgovicsot (1039–1046) pedig II. Vszevolodnak.

94 Горский, 1996. 7–8.

95 НПЛ. 53.

96 МЛС. 151.

97 ПСРЛ. Т. I. 436.

közötti viharos időszak minden főszereplője (Rurik és a két Vszevolod) távozott az élők sorából vagy legalább a politikai színpadról. Msztyiszlav Romanovics kijevi trónra kerülése (1212) egy kevésbé zaklatott periódus kezdetét jelentette, az 1223-as kalkai csatában bekövetkezett halála viszont a mongol invázió szörnyűségeit vetítette előre.⁹⁸

Vszevolod Jurjevics politikai szerepe a 12–13. század fordulóján

Vlagyimir–Szuzdal és Kijev századfordulós viszonyát az évkönyvek a fejedelmek szemszögéből világítják meg. A hatalmi képlet másik két eleme a druzsina és a vecse volt. Arról, hogy Vszevolod druzsinája milyen szerepet játszott a fenti kérdésben, mindössze néhány elszórt információ maradt fenn,⁹⁹ a vecse álláspontról pedig még annyi sem. Ilyen körülmények között csak a vlagyimir–szuzdali fejedelem már bemutatott lépéseinek értékelésére van lehetőség.

Vszevolod Jurjevics szerepének értékelését két nézet ismertetésével kezdjük. V. O. Kljucsevszkij, az 1917 előtti orosz történetírás kiemelkedő moszkvai képviselője így írt Vszevolodról: a déli Ruszt a távoli Kljazma partjáról irányította; Kijevben a nagyfejedelmeket ő ültette trónra. A kijevi nagyfejedelem nem érezhette szilárdnak a helyzetét, ha nem Vszevolod akarata szerint járt el, ha nem volt az ő podrucsnyikja (alárendeltje). Két nagyfejedelem volt, a kijevi és a vlagyimir–szuzdali, „az idősebb és a legidősebb, a névleges és a tényleges”. Ilyen, Vszevolod akaratából a kijevi trónra ültetett, alárendelt nagyfejedelem volt szmolenszki unokaöccse, Rurik Rosztyiszlavics.¹⁰⁰ Kljucsevszkij nemcsak Vszevolod, hanem fejedelemsége helyzetét is értékelte. Eszerint a szuzdali oblaszty, amely a 12. század elején az orosz földnek még csak egy eldugott északkeleti sarka volt, a 13. század elején már Rusz többi része fölött határozottan ellenőrzést gyakorló fejedelemség lett. A politikai súlypont egyértelműen áttevődött a Dnyeper középső folyásától a Kljazma partjára.¹⁰¹

A. A. Gorszkij orosz történész néhány évvel ezelőtt nagy elődjétől teljesen eltérő értékelést adott Vszevolod és Északkelet-Rusz szerepéről. Eszerint az 1190-es évek közepéig Vszevolodot legfeljebb a három legerősebb óorosz fejedelem egyikének tarthatjuk, akkor viszont a Rosztyiszlavicsok elismerték „a legidősebbnek Vlagyimir nemzetségében”, és aktívan avatkozott be az Olgovicsokkal folytatott harcba. A vlagyimiri krónikás ezt úgy mutatja be, hogy a 12. század végén–13. század elején leginkább Vszevolod rendelkezett a kijevi trón sorsáról. Azonban az évkönyvíró nyíltan felnagyította „saját” fejedelmének szerepét. A további ismerte-

98 Uo. T. I. 446.

99 Lásd például uo. T. II. 699.

100 Ключевский, 1956. 330. Egy évszázad múltán is – egy összefoglaló munka esetében teljesen érthető módon – ennek az értékelésnek az egyszerűsített változatával találkozhatunk Nicholas Riasanovskynál: Vszevolod nagyfejedelemként egész Oroszország (Russia) fölött érezte hatalmát. Riasanovskij, 1984. 91.

101 Ключевский, 1956. 331–332.

tésből látható, hogy 1205–1210 között Vszevolod nem gyakorolt döntő befolyást a Kijevért folytatott harcra.¹⁰²

Gorszkij úgy vélekedett, hogy a mongol hódítás előtt a Vlagyimir-szuzdali Fejedelemség nem rendelkezett politikai vezető szereppel, s megadta azokat az okokat, melyek miatt ez a meggyőződés kialakult. Egyrészt a fennmaradt évkönyvek többségét a 15–16. században a moszkvai államban készítették, s ezek alapja legfőképpen a korábbi időszak északkeleti évkönyvírása volt. Természetes, hogy a 12. század második felének és a 13. század elejének északkeleti krónikásai a legtöbb figyelmet saját földjük eseményeinek és saját fejedelmeik tetteinek szentelték, és nem hagyták ki annak lehetőségét, hogy az utóbbiakat kedvező színben tüntessék fel. A kutatók később ennek a hatása alá kerültek. Másrészt a 15. században és a 16. század első felében készült évkönyvekben még nem található meg az a tézis, miszerint Rusz fővárosa Kijevből Vlagyimirba helyeződött át. Az összeállítók akkor még lelkiismeretesen idézték a rendelkezésükre álló anyagokat a déli Rusz 12. századi–13. század eleji történetéről, és nem törekedtek arra, hogy a szuzdali föld irányítóit a kor többi jelentős fejedelme fölé emeljék. A változás a 16. század második felétől azokban a művekben következett be, amelyek a moszkvai cárság ideológiáját fogalmazták meg.¹⁰³

Mivel a vlagyimiri Vszevolod lépéseinek értékelésében a kutatók álláspontja nem egységes, először egy táblázat segítségével érdemes összefoglalni a kijevi trón sorsának alakulását (*1. táblázat*). Megállapítható, hogy az 1194 júliusától 1212 áprilisáig (Szvjatoszlav Vszevolodovics kijevi halálától Vszevolod Jurjevics vlagyimiri haláláig) eltelt nem egészen 18 év alatt 11 alkalommal történt változás a kijevi trónon. Az egykori óoroszlav főváros 1194–1205 között a szmolenszki Rosztyiszlavicsok és a volhíniai Izjaszlavicsok, míg 1206–1212 között a Rosztyiszlavicsok és a csernyigovi Olgovicsok vetélkedésének célpontja volt. A trón birtokosának személye általában békés úton változott: megegyezés vagy kisebb katonai akció után. Egyes esetekben a támadók olyan váratlanul érkeztek, hogy a „regnáló” fejedelemnek esélye sem volt az eredményes védekezésre. A győztes nem alkalmazhatott radikális eszközöket a lakossággal szemben, mert bizonyos kérdésekben figyelembe kellett vennie a szabadok képviselőit jelentő vecse határozatait. Mindössze egyetlen alkalommal, 1203-ban került sor nagymértékű erőszakra. Azonban ennek leírását ugyanúgy kétkedve kell fogadni, mint az 1169. évi kifosztás ismertetését. Nincs okunk tagadni, hogy 1203-ban a győztesek raboltak és fosztogattak, de annak mértéke kétséges. Ha az egyházi személyeket részben lemészárolták, részben elhurcolták volna és a „civil” lakosságot is a sztyeppére hajtották volna, Kijev élete megbénult volna. Ennek pedig nincs nyoma a forrásokban.

102 Горский, 2004. 149–150.

103 Уо. 151–153.

1. táblázat

A Rurik-dinasztiából származó kijevi fejedelmek a 12–13. század fordulóján

Kijevi fejedelmek	Uralmuk időszaka
Rurik Rosztjiszlavics	1194–1200
Ingvar Jaroszlavics	1200–1202
Rurik Rosztjiszlavics	1203–1204
Ingvar Jaroszlavics	1204
Rosztjiszlav Rurikovics	1204–1205
Rurik Rosztjiszlavics	1205–1206
Vszevolod Csormnij	1206
Rurik Rosztjiszlavics	1206–1207
Vszevolod Csormnij	1207
Rurik Rosztjiszlavics	1207–1210
Vszevolod Csormnij	1210–1212

A történészek több alkalommal Vszevolod mérsékelt érdeklődéséről írnak a déli eseményekkel kapcsolatban (2. táblázat). George Vernadsky szerint Vszevolod kevéssé avatkozott be a kijevi ügyekbe.¹⁰⁴ Simon Franklin és Jonathan Shepard kötetében az olvasható, hogy a vlagyimiri fejedelem időről időre nyomást gyakorolt, még fenyegetett is, de igen kevés hajlandóságot mutatott aziránt, hogy közvetlenül belekeveredjen a déli ügyekbe.¹⁰⁵ Janet Martin úgy vélekedett, hogy Vszevolod 1177-ben nyilvánvalóan lemondott a kijevi trónnal kapcsolatos jogairól, s saját apai örökségére (vagyis Vlagyimir–Szuzdalra), a szomszédos Rjazanyi és Muromi Fejedelemségre, valamint Novgorodra összpontosította figyelmét.¹⁰⁶ Ny. F. Kotljár szerint Vszevolod Kijevtől távol élt, uralkodott, és egyáltalán nem törekedett arra, hogy Rurik trónjára üljön.¹⁰⁷

Megállapítható, hogy 1194–1212 között a 11 kijevi trónváltozásból összesen 5, tehát csaknem a fele köthető valamilyen formában a vlagyimiri Vszevolod tevékenységéhez. 1194-ben és 1203-ban ő segítette trónra nászát, Rurik Rosztjiszlavicsot; 1200-ban hozzájárult Ingvar Jaroszlavics fejedelemségéhez; 1204-ben döntő szava lehetett veje, Rosztjiszlav Rurikovics Kijev élére állításában; 1210 végén szintén ő egyezett bele abba, hogy későbbi násza, Vszevolod Csormnij kerüljön Rurik helyére. Mindez azt jelenti, hogy a vlagyimiri fejedelem figyelemmel kísérte Rusz déli részének eseményeit, sőt több esetben is hatást gyakorolt azokra. Tény, hogy közvetlenül egyetlen alkalommal sem avatkozott be. Még akkor sem, amikor

104 Vernadsky, 1948. 222.

105 Franklin–Shepard, 1996. 351. A szerzőpáros Ju. A. Limonov munkájára (Лимонов, 1987. 99–116.) hivatkozott, azonban – Limonov munkájának ismeretében – nem igazán érthető, hogy a néhány soros értékelés miként tükrözné vissza Limonov kötetének egy teljes fejezetét, amely ráadásul nemcsak Vszevolod déli politikájával, hanem általában a Vlagyimir–szuzdali Rusz helyzetével foglalkozik a 12. század végétől a 13. század első feléig bezárólag.

106 Martin, 1995. 124., 117.

107 Котляр, 1998. 438.

2. táblázat

Vszevolod viszonya a déli ügyekhez

Kijevi fejedelmek	Trónra kerülésük éve	Trónra kerülésük módja
Rurik Rosztyiszlavics	1194	Vszevolod beleegyezésével
Ingyar Jaroszlavics	1200	Vszevolod beleegyezésével
Rurik Rosztyiszlavics	1203	Vszevolod beleegyezésével
Rosztyiszlav Rurikovics	1204	Vszevolod beleegyezésével
Vszevolod Csormnij	1210	Vszevolod beleegyezésével

jelentős presztízsveszteség érte. Ez pedig fordulatot jelentett bátyja, Andrej Bogoljubszkij kijevi politikájához képest, s természetesen nem maradt visszhang nélkül a történettudomány képviselői körében sem.¹⁰⁸

A történeti irodalomban több szerző is felhívta a figyelmet Vszevolod szeniori státuszára.¹⁰⁹ Bár Vszevolod Jurjevics valóban utolsóként maradt az élők sorában Vlagyimir Monomah unokái közül, rangidősségét konkrétan mindössze kétszer (1195-ben és 1203-ban) ismerték el, vagyis politikai súlyával kapcsolatban ebből a szempontból messzemenő következtetések aligha vonhatók le. Ráadásul egy másik genealógiai vonalon az Olgovicusok rangidős képviselője is igényt formálhatott a dinasztia szeniori pozíciójára. A csernyigovi fejedelmek de jure egyszer sem ismerték el a vlagyimiri fejedelem szeniori státuszát valamennyi Rurik-utód között. Mint láttuk, Vszevolod Csormnij csak akkor fordult hozzá, amikor más lehetsége nem maradt Kijev megszerzésére.

A vlagyimiri Vszevolod befolyásának mértékét jól mutathatná, ha nyomon lehetne követni a Kijevi Fejedelemségből megszerzett „részének” sorsát. 1195-ben ugyan kapott öt települést, ám ezeket Rurik Rosztyiszlavics már a következő évben visszavette. 1200-ban, 1203-ban vagy 1204-ben és valószínűleg 1210-ben, a közreműködésével zajlott trónváltások után értelemszerűen ismét kaphatott „részt”, de ez egyértelműen nem bizonyítható. Ráadásul 1206-ban elvesztette a megbízható déli bázisnak számító Perejaszlavi Fejedelemséget, és kétséges, hogy az még halála előtt visszakerült volna a dinasztia szuzdali ágának ellenőrzése alá.¹¹⁰

Megállapíthatjuk, hogy Kijevvel kapcsolatban Vszevolod Jurjevics (Nagyfészki Vszevolod) apja és bátyja nyomdokain haladt, amennyiben nagy figyelem-

108 Ny. Ny. Voronyin azt hangsúlyozta, hogy Vszevolod számított a fegyveres harc és a nagy hadjáratok kudarcára, s a háború békés eszközökkel való folytatására törekedett (Воронин, 1961. 349.). Ju. A. Limonov véleménye szerint Andrejnek a terve megvalósításához déli hadjáratot kellett szerveznie, míg a 13. század elején a kijevi trón megszerzéséhez elég volt Vszevolod diplomáciai támogatása (Лимонов, 1987. 106.). Janet Martin úgy vélekedett, hogy Andrej Bogoljubszkij halála a dinasztikus kapcsolatok egy korszakának végét jelezte, mivel ezután a Jurjevicsok felhagytak a kijevi nagyfejedelmi trónért folytatott versengéssel (Martin, 1995. 117.). Simon Franklin és Jonathan Shepard kötete szerint Vszevolod tanult Andrej bukásából (Franklin–Shepard, 1996. 351.).

109 Ключевский, 1956. 330.; Толочко, 1987. 154.; Феннел, 1989. 38.; Martin, 1995. 100., 117., 124.; Котляр, 1998. 437–438.; Горский, 2004. 149.

110 Csak 1213-ból van adat arra vonatkozóan, hogy Vszevolod vlagyimiri utóda (Jurij) öccsét, Vlagyimirt állította a déli Perejaszlavi élére. ПСРЛ. Т. I. 438.

mel kíséerte a délen zajló eseményeket. Ő azonban rendkívül óvatos volt, és a realitások talaján maradt. Nem indított hadjáratokat, és arra sem törekedett, hogy legközelebbi rokonait juttassa a kijevi trónra. Nem pazarolta az északkeleti erőforrásokat bizonytalan kimenetelű déli vállalkozásokra, inkább a diplomácia eszköztárát részesítette előnyben. Időnként ő maga kezdeményezett, máskor kivárta, hogy a kijevi trónon marakodó déli fejedelmek valamelyike a segítségét kérje. Aligha vitatható, hogy irányítása alatt a Vlagyimir–szuzdali Fejedelemség a szétagolódott Kijevi Rusz egyik legerősebb, legstabilabb régiója volt. Azonban a legmegbízhatóbb forrásokból az nem olvasható ki, hogy Vlagyimir–Szuzdal egyértelműen Rusz többi része fölé kerekedett volna,¹¹¹ a Kljazma-parti Vlagyimir pedig fővárossá vált volna.

Forrás- és irodalomjegyzék

1. Kiadott források

МЛС

Русские летописи. Т. 8. *Московский летописный свод конца XV века*. Рязань, 2000.

НПЛ

Новгородская первая летопись старшего и младшего извода. Москва–Ленинград, 1950.

ПСРЛ

Полное собрание русских летописей. Т. 1. *Лаврентьевская летопись*. Москва, 1962. Т. 2. *Ипатьевская летопись*. 2-е изд. Москва, 1962. Т. 7. *Летопись по Воскресенскому списку*. Москва, 2001. Т. 41. *Летописец Переславля Суздальского (Летописец русских царей)*. Москва, 1995.

2. Szakirodalom

Артеменко

1982 *История Киева*. Т. 1. *Древний и средневековый Киев*. Отв. ред.: Артеменко, Иван Иванович. Киев, 1982.

Бережков

1963 Бережков, Николай Георгиевич: *Хронология русского летописания*. Москва, 1963.

Deér

1928 Deér József: *A magyar törzsszövetség és a patrimoniális királyság külpolitikája*. Kaposvár, 1928.

Fennell, Феннел

1983 Fennell, John: *The Crisis of Medieval Russia 1200–1304*. New York, 1983.

111 Csak a muromi és rjazanyi fejedelmek kényszerültek arra, hogy elfogadják a vlagyimir–szuzdali dominanciát.

1985 Fennell, John: Last Years of Riurik Rostislavich. In: *Essays in Honour of A. A. Zimin*. Ed.: Waugh, Daniel Clarke. Columbus (Ohio), 1985. 159–166.

1989 Феннел, Джон: *Кризис средневековой Руси 1200–1304*. Москва, 1989.

Font

1996 Font Márta: *Magyarok a Kijevi Évkönyvben*. Szeged, 1996. (Szegedi Középkortörténeti Könyvtár, 11.)

1997 Font Márta: A Kijevi Rusz. Rusz régiói. In: Font Márta–Krausz Tamás–Niederhauser Emil–Szvák Gyula: *Oroszország története*. Szerk.: Szvák Gyula. Bp., 1997. 5–123.

1998 Font Márta: *Oroszország, Ukrajna, Rusz*. Bp.–Pécs, 1998.

2005 Font Márta: *Árpád-házi királyok és Rurikida fejedelmek*. Szeged, 2005. (Szegedi Középkortörténeti Könyvtár, 21.)

Franklin–Shepard

1996 Franklin, Simon–Shepard, Jonathan: *The Emergence of Rus, 750–1200*. London–New York, 1996.

Горский

1996 Горский, Антон Анатольевич: *Русские земли в XIII–XIV вв. Пути политического развития*. Москва, 1996.

2004 Горский, Антон Анатольевич: *Русь. От славянского Расселения до Московского царства*. Москва, 2004.

Грушевский

1905 Грушевский, Михаил Сергеевич: *Історія України-Руси*. Т. II. Львів, 1905.

Hodinka

1916 Hodinka Antal: *Az orosz évkönyvek magyar vonatkozásai*. Bp., 1916.

Ключевский

1956 Ключевский, Василий Осипович: *Сочинения*. Т. 1. *Курс русской истории*. Часть 1. Москва, 1956.

Котляр

1998 Котляр, Николай Федорович: *Древнерусская государственность*. Санкт-Петербург, 1998.

Лимонов

1987 Лимонов, Юрий Александрович: *Владими́ро-Суздальская Русь*. Ленинград, 1987.

Makai

1995 Makai János: A Szuzdali Fejedelemség külpolitikája a 12. század 30–50-es éveiben. In: *Aetas*, 10. (1995) 3. sz. 76–95.

1999 Makai János: 1169 mint az óorosz történelem fordulatának éve. In: *Történelmi sorsfordulók*. Szerk.: Kaló Ferenc. Eger, 1999. 7–29.

2009 Makai János: Zűzavar Vlagyimir–Szuzdalban (1174–1177). In: *Történészként a katedrán. Tanulmányok Nagy József 80. születésnapjára*. Szerk.: Gebei Sándor. Eger, 2009. 319–335.

2010 Makai János: A szuzdali fejedelmek és a volgai bolgárok. In: *Eszmék, forradalmak, háborúk. Vadász Sándor 80 éves*. Szerk.: Háda Béla, Ligeti Dávid Ádám, Majoros István, et al. Bp., 2010. 387–402.

2011 Makai János: Szuzdal és Novgorod kapcsolatai a 12. században. In: *„... nem leleplezni, hanem megismerni és megérteni”*. *Tanulmányok a 60 éves Romsics Ignác tiszteletére*. Szerk.: Gebei Sándor–ifj. Bertényi Iván–Rainer M. János. Eger, 2011. 160–175.

2012 Makai János: Vszevolod fejedelem „nagy fészke”. In: *Acta Academiae Agriensis. Nova Series. Tom. XXXIX. Sectio historiae*. Eger, 2012. 143–157.

Márki

1877 Márki Sándor: *Az oroszok hazánk történetében*. Nagyvárad, 1877.

Martin

1995 Martin, Janet: *Medieval Russia, 980–1584*. Cambridge, 1995.

Пашуто

1968 Пашуто, Владимир Терентьевич: *Внешняя политика Древней Руси*. Москва, 1968.

Pauler

1899 Pauler Gyula: *A magyar nemzet története az Árpádházi királyok alatt*. I–II. Bp., 1899.

Rátz

1943 Rátz Kálmán: *Oroszország története*. Bp., 1943.

Riasanovsky

1984 Riasanovsky, Nicholas V.: *History of Russia*. New York–Oxford, 1984.

Рыбаков

1971 Рыбаков, Борис Александрович: «Слово о полку Игореве» и его современники. Москва, 1971.

1982 Рыбаков, Борис Александрович: *Киевская Русь и русские княжества XII–XIII веков*. Москва, 1982.

Татищев

1964 Татищев, Василий Никитич: *История Российская*. Т. 3. Москва, 1964.

Толочко

1987 Толочко, Петро Петрович: *Древняя Русь. Очерки социально-политической истории*. Киев, 1987.

Vernadsky

1948 Vernadsky, George–Karpovich, Michael: *A History of Russia*. Vol. II. Vernadsky, George: *Kievan Russia*. New Haven–London, 1948.

Воронин

1961 Воронин, Николай Николаевич: *Зодчество Северо-Восточной Руси XII–XV веков*. Т. 1. Москва, 1961.

Зайцев

1975 Зайцев, Алексей Константинович: Домагощ и границы „вятичей” XII в. In: *Историческая география России: XII–начало XX вв. Сборник статей к 70-летию проф. Л. Г. Бескровного*. Отв. ред.: Нарочницкий, Алексей Леонтьевич. Москва, 1975.

Зиборов

2002 Зиборов, Виктор Кузьмич: *Русское летописание XI–XVIII веков*. Санкт-Петербург, 2002.

JÁNOS MAKAI

THE RELATIONS OF VLADIMIR-SUZDAL AND KIEV AT THE TURN
OF THE 12TH-13TH CENTURIES

The relationship of the Vladimir-Suzdal Principality and Kiev at the turn of the century is depicted from the viewpoint of princes in the chronicles. Other participants of the power struggles were the druzhina and the veche. Only scattered pieces of evidence contain references to the role of the druzhina under Vsevolod, prince of Vladimir-Suzdal (1176–1212), and even less can be revealed about the policy of the north-eastern veche. Under these circumstances, we can evaluate only the activity of the prince.

During almost 18 years from July 1194 until April 1212, the princes of Kiev were exchanged eleven times. The former old-Russian capital was the subject of competition between the Rostislavichi of Smolensk and the Izyaslavichi of Volhynia in 1194–1205, whereas between 1206 and 1212 the Rostislavichi were contesting the Olgovichi of Chernigov for power in Kiev. Five, i.e. almost half of the eleven changes on the throne can be connected to the activities of Vsevolod. Therefore the prince of Vladimir-Suzdal not only paid close attention to events in the southern part of the Rus, but also had an effect on them. However, he did not interfere directly, not even if he had to suffer a serious loss of prestige, which was a significant modification of the Kiev-policy of his brother Andrei Bogolyubsky, and it obviously did not go unnoticed among historians.